

Предраг М. Видановић, Бугарска окупациона политика у Србији (1915–1918): три документа о Моравској војно-инспекцијској области, Историјски архив у Пироту, Пирот, 2021, 183 стр.

Књига *Бугарска окупациона политика у Србији (1915–1918): три документа о Моравској војно-инспекцијској области* дело је историчара Предрага М. Видановића, директора Историјског архива у Пироту. У свом досадашњем раду Видановић се истакао као аутор бројних радова, чији је фокус махом на изучавању прошлости Пирота и околине у другој половини 19. и првој половини 20. века, а нарочито период балканских ратова и Првог светског рата. Сама чињеница да је аутор добар познавалац историјата Пирота и његове околине, као дела простора источне Србије, довољно говори у прилог његовој компетентности у раду на обради и објављивању докумената везаних за бугарски окупациони режим из времена Великог рата.

Након две рецензије, чији су аутори проф. др Александар Животић и Давор Лазаревић, следи *Предговор* у којем аутор, као фокус своје студије, истиче део становништва Србије који је после повлачења српске војске остао у отаџбини. Поред својих мотива за рад на овом пројекту, аутор доноси и сажет приказ три приређена документа, као и преглед коришћених извора.

Приређеним документима претходи уводна студија под називом *Стварање Моравске инспекцијске области*. Она почиње периодом који је претходио уласку Бугарске у Први светски рат, обрађујући притом ратни пут Србије у 1914. и 1915. години, као и искушења ратне дипломатије великих сила, често не-наклоњених српским интересима. У наставку увода аутор пребацује фокус на ратне операције Централних сила против Србије у другој половини 1915. године. Посебну пажњу Видановић је посветио концентрацији снага Аустроугарске, Немачке и Бугарске, као и њиховој офанзиви против Србије, доносећи детаље о напредовању снага Централних сила, али и о српској одбрани, њеном дејству и положајима.

Посебан део увода аутор је посветио окупационој подели Србије од стране Аустроугарске, Немачке и Бугарске. Наравно, тежиште је на бугарским територијалним претензијама и простору који је обухватила Војно-инспекцијска област „Морава” са центром у Нишу. Поред географских и демографских одлика окупираног простора, у овом поглављу описан је карактер и струк-

тура бугарске окупационе управе, њени војни, полицијски и цивилни органи, затим политика денационализације српског народа и уништавања његових истакнутих представника.

Главну и највећу целину књиге чине три документа које је аутор приредио. Први документ носи назив *Моравска војно-инспекцијска област и опште стање у окрузима*. Као и код остала два документа, на почетку је наведен прво оригинални наслов на бугарском језику, а затим и превод наслова на српски. Овај (први) документ представља извештај начелника Моравске војно-инспекцијске области генерал-мајора Васида Кутинчева, од 28. новембра 1916, упућен властима у Софији о стању у овом делу окупираних Краљевине Србије. Овај документ, као и остали, није представљен у бугарском оригиналу или у српском преводу, већ Видановић износи његову садржину уз своје коментаре и запажања, посебно апострофирајући најважније делове. Тако се у првом документу наводе запажања Кутинчева о окупираној области, односу српског народа према окупатору и српској националној политици Краљевине Србије, коју овај бугарски генерал-мајор посматра готово са дивљењем. Посебне одељке свог извештаја Кутинчев је посветио саобраћајницама, индустрији, рудницима, шумарству, трговини, пољопривреди, сточар-

ству, пчеларству, риболову, црквено-просветним питањима и привреди на окупираном простору којим је управљао.

Други документ носи наслов, у српском преводу: *Списак насељених места у Македонији, Моравској области и Једрену*. У суштини, ради се о попису који су спровеле бугарске окупационе власти 1916. године и његовим резултатима. Аутор је оценио да је попис лоше урађен, наводећи да становништво није пописивано по полу. Највећи део овог документа представљен је у виду табеларног приказа броја становника Моравске војно-инспекцијске области по окрузима, срезовима, општинама и местима.

Наслов трећег документа на српском језику гласи *Лични поверљиви рапорт бр. 3976 од времена управника моравске војно-инспекцијске области генерала Ал. Протогеровога до штаба активне армије у Ћустендилу и копије министру – председнику в. Радо-славову за устанак у области*. Овај документ представља извештај генерала Александра Протогеровога, наследника генерал-мајора Васида Кутинчева на месту начелника Моравске војно-инспекцијске области, од 6. априла 1917. године. Извештај се тичао устанка српског народа на простору Моравске војно-инспекцијске области, познатог у српској историографији као Топлички устанак. Генерал Протогеров поделио је овај извештај у неко-

лико поглавља, чију садржину Видановић представља. Поглавља се тичу историјата покрета, организације и организатора, циљева и узрока покрета, средстава борбе која су устаници примењивали, као и повода за устанак. Протогеров свој извештај довршава закључком. Осим изношења садржине извештаја Протогéroва, Видановић наводи и сопствено виђење овог документа, као и могућих узрока Топличког устанка, нарочито са становишта бугарских извора у које је имао увид.

Може се рећи да је најбитнији сегмент књиге Предрага М. Видановића порекло коришћених историјских извора, како у уводном делу, тако и у главној целини. Наиме, аутор је у свом раду користио архивску грађу похрањену у Државном војноисторијском архиву у Великом Трнову, Централном државном архиву и Народној библиотеци „Св. Ћирило и Методије“ у Софији. Поред архивских извора користио је и новине, односно часописе, како српске тако и бугарске провени-

јенције, као и дела српских историчара, али и бугарских аутора. Поред монографија коришћене су и енциклопедије. Већина те литературе обухвата историју Србије у Првом светском рату, са фокусом на политичку, војну и друштвену историју.

Књига Предрага М. Видановића представља значајан допринос проучавању историјата окупационог режима на простору који је у ратној расподели територија Краљевине Србије припао Бугарској као савезници Централних сила. Уколико се узме у обзир да су приређена документа бугарске провенијенције, овај рад добија још више на значају. Тим путем научна јавност у Србији добила је прилику да питања везана за историјат делова Србије под бугарском окупацијом сагледа и из перспективе окупатора, што је од кључног значаја за разумевање целокупне слике тог простора и периода.

Милош Чорбић, МА